Contributed by Peter Drucker
donderdag, 29 december 2011 - Last Updated vrijdag, 30 december 2011

De crisis en de opkomst van Occupy maken de vraag weer actueel: is er een alternatief voor het kapitalisme? En wat voor alternatief? Sinds bijna een eeuw dient de mislukking van de Russische revolutie als schrikbeeld, als bewijs dat een aanval op het kapitalisme alleen tot erger leidt. Had een revolutie anders en beter gekund in de geest van Rosa Luxemburg, de Poolse marxist die al in 1918 kritiek had op de antidemocratische koers van de bolsjewieken? Paul Levi, Luxemburgs advocaat, minnaar, en van 1919 tot 1921 opvolger aan de top van het Duitse communisme, bepleitte als eerste een luxemburgiaans alternatief voor het leninisme.

Luxemburg komt in veel opzichten sympathieker over dan Lenin. Lenin bracht een groot deel van zijn leven door als balling; Luxemburg speelde vanaf 1898 een prominente rol in de Duitse socialistische beweging, de grootste van Europa. Dankzij haar vurige speeches belandde ze vaak in de gevangenis. Ze werd als vrouwelijke leidster enorm bewonderd (en gehaat). Zonder een principiële pacifist te zijn, won zij veel sympathie met haar hartstochtelijke afkeer van geweld. Een democrate in hart en nieren, schreef ze dat haar partij “nooit de staatsmacht zal nemen als dat niet de heldere, ondubbelzinnige wil is van de grote meerderheid”. En terwijl Lenin stierf als premier van Sovjet-Rusland, stierf Luxemburg in 1919 als martelaar, bruut vermoord door rechts tuig.

In 1931 deed Stalin Luxemburg in de ban. Maar in het begin wilde de Duitse Communistische Partij, de KPD niet tussen Luxemburg en Lenin kiezen. Paul Levi durfde als KPD-leider hardop te zeggen dat Luxemburg op sommige punten tegen de bolsjewieken gelijk had. Toch werkte hij in die jaren hand in hand samen met Lenin, Trotsky en de Communistische Internationale (Comintern).

In twee jaar tijd bouwde Levi de KPD op van een klein, vervolgd clubje tot een massapartij van honderdduizenden. Makkelijk was dit niet. “In the steps of Rosa Luxemburg”, een bundel van Levi’s speeches en artikelen, laat zien hoe hard hij moest vechten tegen ultra-radicalen die de nieuwe Duitse republiek liever gisteren dan vandaag wilden omverwerpen, zonder hun handen vuil te maken aan verkiezingen of vakbondswerk. Tegen hen hamerde Levi op het belang van ‘de vereniging van de brede volksmassa’s’. Hij was een briljante tacticus, een vakman van revolutionaire politiek in een parlementaire democratie. Antikapitalisten in Europa kunnen vandaag de dag nog van hem leren.

Tegen Lenin

Begin 1921 kwam het tot een breuk tussen Levi en de bolsjewieken. De eerste aanleiding was een verknoeide splitsing in Italië. Toen de meerderheid van het KPD-bestuur de kant van de Comintern koos tegen Levi, stapte deze op als voorzitter. De nieuwe leiding probeerde zich te bewijzen door meteen een opstand te organiseren, de Märzaktion. Het resultaat was een verpletterende nederlaag.

Binnen de partij werd Levi’s mond gesnoerd. Hij publiceerde echter een kritische brochure: “Unser Weg. Wider den Putschismus”. Prompt werd hij uitgesloten.

Lenin en Trotsky stonden voor een dilemma. Met de inhoud van Levi’s kritiek waren ze het grotendeels eens. Maar “Unser Weg” kwetste hen met sarcastische opmerkingen over de Comintern. In juni 1921 verwierp het congres van de Comintern het hoger beroep van Levi tegen zijn royering. Toch schreef Lenin “we moeten Levi niet verliezen” en zinspeelde hij op een mogelijk terugkeer van Levi in de KPD als hij zich zou houden aan de partijdiscipline. Consequent was Lenin niet echt. In 1917 werden de bolsjewistische leiders Zinoviev en Kamenev niet geroyeerd, zelfs niet nadat ze de Oktoberrevolutie bekritiseerden. In 1917 waren de bolsjewieken echter veel

democratischer dan in 1921.

In de SPD

Aan zich schikken dacht Levi niet. Toen hij in 1922 inzag dat hij niet terug kon naar de KPD, ging zijn stroming op in de Onafhankelijke Sociaaldemocratische Partij (USPD). Eind 1922 verzette Levi zich niet tegen de hereniging van de USPD met de reformistische SPD. Hijzelf bleef SPD-lid tot zijn dood in 1930.

In zijn inleiding van In the steps of Rosa Luxemburg stelt David Fernbach dat als Luxemburg nog in leven was geweest, ze ‘zeker meer weerstand had geboden tegen een terugkeer naar de SPD’. Dat is nogal zacht uitgedrukt. Luxemburg en Levi hadden veel felle uitspraken gedaan tegen de SPD-leiding: tegen hun gebrek aan strijdbaarheid, hun parlementarisme, hun steun voor de oorlog in 1914.

Waarom ging Levi de dan wel de SPD weer in? Omdat Levi’s activiteiten in 1918-21 al redelijk bekend waren, is “In the steps of Rosa Luxemburg” vooral belangrijk voor het licht dat het werpt op Levi’s laatste jaren. Helaas wordt het raadsel niet volledig opgelost. Toch wordt duidelijk dat Levi geloofde dat Duits revolutionair links in 1921 zo erg was verslagen dat er vele jaren nodig zouden zijn voor er zich weer revolutionaire mogelijkheden zouden voordoen. De vraag is of dat een correcte inschatting was.

Voor een historicus als Pierre Broué lag de grootste gemiste kans van de Duitse revolutie niet in 1921 maar in 1923, toen Franse interventie, hyperinflatie en massawerkloosheid de republiek tot de rand van de afgrond brachten. Levi’s schriften over 1923 zijn onduidelijk. Op één moment schreef hij dat de crisis in 1923 “een enorme mazzel was geweest – voor echte communisten”. Op een ander moment hoe schandelijk het “illegale en ongrondwettelijke geweld” was waarmee de landelijke regering de democratisch gekozen coalitie van linkse sociaaldemocraten en communisten in Saksen in oktober 1923 afzette. Levi merkte er niet bij op dat de Saksische sociaaldemocraten, door zich niet tegen hun afzetting te verzetten, het einde inluidden van de revolutionaire situatie.

Levi’s houding tegenover de Weimar republiek was sowieso tegenstrijdig. Hij stelde dat hoewel de republiek niet die van de arbeiders was, ze haar wel moesten verdedigen tegen extreemrechts. Zijn waarschuwingen vanaf 1923 voor het Nazi-gevaar waren profetisch. Toch haalde hij twee zaken door elkaar: democratische vrijheden, die altijd verdedigd moeten worden, en de burgerlijke democratie als staatsvorm, die de echte democratie op allerlei manieren schendt.

Blik op Rusland

Naast de KPD, schreef Levi vanaf 1922 ook de Russische revolutie af. Ook dat was een twijfelachtige conclusie. Vooral in 1921-22 was de houding van Lenin en Trotsky paradoxaal. In de jaren na de burgeroorlog schaften ze de laatste resten van sovjet-democratie af. Maar hun beleid in het geïsoleerde, achtergestelde Rusland was voor hen eerder de uitzondering dan de regel. Ze bleven stellen dat het communisme in West-Europa alleen kon zegevieren als een beweging van de grote meerderheid die door strijd de basisdemocratie zou instellen. In de laatste maanden van Lenins leven zagen ze de gevaren van de bureaucratie in Rusland steeds meer in. Trotsky zou zich de rest van zijn leven tegen de dictatuur in Rusland verzetten.

Levi wilde niets met de “Linkse Oppositie” van Trotsky te maken hebben – deels omdat hij een fout van Trotsky deelde. Voor Levi was het Nieuwe Economisch Beleid (NEP), dat vanaf 1921 meer ruimte bood aan kleine landeigenaars en kapitalisten, het bewijs dat Sovjet-Rusland een kleinburgerlijke dictatuur was geworden, waarin van de “proletarische dictatuur” niets over was. Ook Trotsky zag in die jaren een terugkeer naar het kapitalisme, zo niet als voldongen feit, dan toch als het grootste gevaar voor de revolutie. Ze vergisten zich allebei: vanaf 1929 zegevierden geen kleinburgers – die werden massaal afgeslacht – maar Stalins bureaucratie. Een van de grootste drama’s van de jaren

1920 was dat anti-stalinistische marxisten elkaar in plaats van de echte vijand bevochten.

Ondanks zijn vergissingen deed Levi veel om het democratische marxisme in leven te houden. Het is zonde dat het decennialang onmogelijk was om in zijn eigen woorden zijn verhaal te volgen. Nog steeds is bijna niets van hem in het Nederlands vertaald. Zelfs in het Duits is er niet veel te vinden. De nieuwe Engelstalige bundel is ook voor Nederlands links een aanwinst. Vertaler en samensteller David Fernbach heeft de stukken kundig gepresenteerd en trefzeker ingeleid.

Fernbach stelt overtuigend dat “een Luxemburgiaanse politiek van een meerderheidsrevolutie” cruciaal is voor antikapitalistisch links. Ik zou zeggen dat wij ook nog steeds baat hebben bij bijdragen van de bolsjewieken. Maar de erfenis van Luxemburg en Levi, vooral hun intelligente toewijding aan de democratie, is voor ons van onschatbare waarde.

In the steps of Rosa Luxemburg. Selected writings of Paul Levi. Samengesteld en ingeleid door David Fernbach. Brill, 2011, €99,00 (een goedkopere paperback verschijnt waarschijnlijk in 2013 bij Haymarket).

Paul Levi. Zwischen Spartakus und Sozialdemokratie. Schriften, Aufsätze, Reden und Briefe. Samengesteld en ingeleid door Charlotte Beradt. Europäische Verlagsanstalt, 1969, tweedehands bij amazone.co.de voor €19,95.

Dit artikel verscheen eerder in Grenzeloos